

ORGANIZAČNÍ FORMY VYUČOVÁNÍ

Jana Příhonská

Vyučovací proces

Vyučovací proces může vypadat různě, jelikož se může lišit počet žáků a učitelů, učivo, prostor, ve kterém se vede hodina a její délka:

- **žáci** mohou být vyučováni ve třídách, skupinách, dvojicích nebo jednotlivě
- **učitelé** vedou hodinu v počtu jednoho až dvou, nebo může být učitel s asistentem či může vyučovat tým učitelů s asistenty a dobrovolníky
- **učivo** je rozděleno do předmětu, projektů, programů nebo bloků
- **prostory** pro výuku mohou být učebny či laboratoře, které mohou být speciální nebo variabilní
- **čas** se stanovuje jako vyučovací hodina, blok, individuálně stanovený, dle potřeby učitele či žáka, epocha

Organizační formy vyučování a tvořivost

Učitelé by měli ve své práci s dětmi povzbuzovat jejich tvorbu nápadů. Měli by děti učit tomu, že tvůrčí potenciál má každý, a ne jen několik vyvolených jedinců. Zvláště by měli pomáhat dětem vychutnávat přemýšlení typu: "Co by se stalo, kdyby ...?" apod. Ti, kteří mají sami široké zájmy a vlastní zaujetí, vnášejí je do třídy a sdílejí je s dětmi v době vyučování i mimo ně. Pokud sami mají zvědavou mysl a rádi si hrají s nápady, rádi kladou otázky a otázkám naslouchají, pak se jeví mnohem slibnějšími co do podpory rozvíjení tvořivosti svých žáků, než ti učitelé, kteří jsou stereotypní a rigidní.

Výraz *organizační formy vyučování*, podobně jako další pedagogické pojmy, prodělal historický vývoj jak z hlediska obsahového, tak z hlediska definičního [60]. Prostřednictvím vhodně uplatněných organizačních forem lze dobře působit na rozvíjení tvořivosti žáků. Toto hledisko bereme dále v úvahu při rozboru některých z nich. Konkrétním organizačním formám vyučování odpovídá aplikace konkrétních vyučovacích metod a v souvislosti s nimi i vzájemná součinnost učitele a žáků. Právě tato součinnost je jedním z podstatných aspektů rozvíjení tvořivosti.

Skupinové vyučování

Skupina vrstevníků je velmi důležitým a nezbytným činitelem ve výchově. Organizační formou, která umožňuje využít působení skupiny, je *skupinové vyučování*. V této organizační formě se rozvíjejí sociální vztahy nezbytné pro tvořivého člověka. Skupinová forma vyučování umožňuje výměnu názorů mezi učitelem a žáky i mezi žáky samotnými. Umožňuje, aby se vzájemně doplňovali, zdůvodňovali své názory, zaujímal kritické postoje k názorům svých spolužáků i k jejich způsobům řešení problémů a dokonce se i přeli. Práce ve skupině přispívá k rozvoji kritičnosti a komunikačních schopností žáků. Proto se skupinová práce výrazně podílí na realizaci výchovy k tvořivosti. Významným činitelem, který přispívá k rozvíjení tvořivosti ve skupinovém vyučování, je větší komunikativní příležitost. Jedinec se může tvořivě vyvíjet pouze tehdy, když na něj působí dostatek stimulativních podnětů. I pro učitele však vyžaduje skupinová práce více tvořivosti a úsilí z hlediska důkladně promyšlené přípravy. Nutno však připomenout, že přes značný přínos skupinového vyučování poskytuje k rozvoji tvořivosti jisté možnosti i hromadné vyučování.

Slovně názorné vyučování

Slovně názorné vyučování není založené na předávání hotových poznatků. Klade důraz na metody a způsoby jejich získávání, zpracovávání a zpětné využívání v praxi, vede žáky k aktivnímu a samostatnému osvojování obsahu vzdělání. Samostatnost a aktivita směřuje k rozvoji tvořivosti. Dalším důležitým prvkem z hlediska rozvoje tvořivosti je respektování a využívání *praktických individuálních zkušeností žáků*, které žáci získávají jednak v prostředí školy a jednak si je přinášejí ze svých mimoškolních aktivit. I přes zachování tradiční frontální organizační formy vyučování s jeho základními etapami může učitel řídit některé etapy řídit např. jako problémové vyučování. [60]

Problémové vyučování

Pro realizaci problémového vyučování v praxi si musí učitel připravit a vypracovat problémové situace, odhalit vnitřní strukturu činností a uvědomit si povahu poznávacích procesů, které chce u žáků navodit. Problémové vyučování je jedním z prostředků, pomocí kterého se podporuje operativnost osvojovaných vědomostí žáků, rozvíjí se jejich produktivní myšlení, které je podmínkou rozvíjení jejich tvořivosti a projevuje se v operativním využívání vědomostí.

Uplatnění problémového vyučování je především záležitostí tvořivého přístupu učitele. Mnohdy se sám učitel při vyučování dostává do problémové situace [58], [60]. Například:

- jak má reagovat na neobvyklý způsob řešení, který žáci navrhli
- jak má jejich způsob řešení hodnotit
- jakým způsobem vhodně pomoci žákům při řešení
- jaké argumenty má volit při zdůvodnění nesprávného postupu řešení
- jak se zachovat, pokud si není jistý správností žakových argumentů apod.

Problémové vyučování je pro učitele náročnější zejména z hlediska přípravy na vyučovací hodinu, ale i během jejího vlastního průběhu

Organizační formy můžeme třídít z určitých hledisek a to podle prostředí, podle uspořádání žáků, podle rolí žáku, atd.

Organizační formy vyučování

Organizační forma vyučování je organizační uspořádání podmínek k realizaci obsahu výuky při použití různých metod výuky a výukových prostředků a při respektování didaktických zásad.

Pojem **organizační formy vyučování** zahrnuje v praxi vyučovacího procesu jednotlivé uskutečňované a uskutečnitelné konkrétní způsoby: prostředí, ve kterém se vyučování uskutečňuje, časové formy organizace a organizace vzájemné součinnosti učitele a studentů.

Organizační formy vyučování lze dělit podle různých kritérií, např.:

- **podle vztahu k osobnosti studenta** (výuka individuální, skupinová, hromadná, ...);
- **podle charakteru výukového prostředí a organizace práce** (výuka ve třídě, v knihovně, exkurze, domácí úlohy, ...);
- **podle délky trvání výuky** (vyučovací hodina, dvouhodina, ...);
- **podle míry povinnosti** (povinné, nepovinné, volitelné, ...);
- atd.

Učitel volí tvořivě organizační formu v závislosti na:

- cíli své práce;
- charakteru látky;
- připravenosti a specifických potřebách studentů i jejich individuálních zvláštnostech;
- možnostech, které má v dané škole k dispozici.

Individuální vyučování

Principy, které jsou v tomto vyučování stanovují, že výuku vede jeden učitel a jeden žák pracuje individuálně bez spolupráce s dalšími žáky. Vyučující používá na každého žáka jiný postup, podle jeho potřeb a schopností. Doba stanovená pro výuku je volná, tzn. že doba se stanovuje, podle toho jak se žákovi daří. Žáci jsou při hodinách rozmístěni různě a pomůcky či vybavení také.

Tento způsob metody je vhodný například pro výuku na hudební nástroj, protože je časově náročný a ve výuce jiných předmětů by byl neefektivní

Skupinové vyučování

je systém, ve kterém jsou žáci rozděleni do skupin o různém počtu. Skupiny mohou být homogenní - skupinu tedy tvoří žáci, kteří jsou na stejné, nebo podobné úrovni, nebo heterogenní - tedy smíšené. Všechny skupiny pak mohou řešit buď stejné úkoly, nebo každá jiný úkol odpovídající úrovni skupiny, případně se mohou na daných úkolech (stanovištích) střídát. Skupinové vyučování umožňuje učiteli individuálnější přístup při současné výuce většího počtu žáků. U žáků rozvíjí schopnost spolupráce.

Hromadné vyučování

Tento způsob vedení výuky je nejpoužívanější a dochází v ní k různým obměnám v průběhu vývoje lidské společnosti. Základními znaky jsou, že výuku žáku ve třídě vede jeden učitel, který má vedoucí postavení a „neomezené“ možnosti svého působení ve hodinách. Učivo je uspořádáno do předmětů, které se učí ve vyučovacích hodinách. Žáci jsou v jedné místnosti (učebně) stabilně rozmístěni ve frontálním uspořádání.

Podoby hromadného vyučování

- vzájemné vyučování
- individuální vyučování
 - [Peublovská soustava](#)
 - [Daltonský plán](#)
 - [Winnetská soustava](#)
- systém kolektivního vyučování
 - [činná škola](#)
 - [pracovní škola](#)
- systém kolektivního vyučování
 - [projektové vyučování \(W. Kilpatrick\)](#)
 - [soustava komplexu \(SSSR, 30. léta\)](#)
- výběrové vyučování
 - [Batavská soustava \(Kennedy, USA\)](#)
- systém [diferenciovaného vyučování](#)
 - [Mantúmský systém \(Sickinger, Německo\)](#)
 - [jednotná a vnitřně diferenciovaná škola \(Příhoda, ČR\)](#)
 - [systém stejnorodých tříd](#)

Kooperativní formy vyučování

Principy jsou založeny na změně funkce učitele, který je organizátor výuky. Žáci jsou sdruženi do skupin a cíleně spolupracují. Přípravují se tak budoucí povolání, ve kterém budou muset pracovat s kolegy v práci. Učivo je přizpůsobeno a předemty jsou ale zachovány. Čas je dán podle činnosti skupiny. Žáci jsou rozmístěni tak, aby to odpovídalo vytvořeným skupinám. V [USA](#) byli žáci rozdělováni do skupin podle svých schopností, naopak ve Francii, kde se tento způsob výuky také vyskytuje, byly děti v kolektivu podle zájmu a přání. Dělení mělo své klady jako například efektivní práci při obtížných úkolech nebo pokud si žáci vyhovovali lépe spolu vycházeli.

Týmové vyučování

Je posíleno postavení vyučujícího a zdůrazňuje se jeho specializace. Výuku vede tým, který může být složen z několika učitelů, specialistů, kandidátů, rodičů a pomocné síly. Výuka může mít 4 formy a to skupinovou, která je největší, poté střední, malé a individuální práci, dle potřeb. Na prostor je v tomto případě kladen velký nárok, protože jsou nutné velké sály, ale také malé učebny a laboratoře.

Projektové vyučování

Formování matematické gramotnosti je dlouhodobý proces a škola v něm má velmi důležitou a nezastupitelnou úlohu. Žáci však mnohdy nedokáží propojit ve škole získané vědomosti se skutečným životem. Učitelé z praxe si velmi často stěžují, že nemají čas vytvářet vhodné úlohy, proto využívají jen ve škole dostupné didaktické prostředky, které často neobsahují dostatečné množství tvořivých úloh.

Dítěti bychom měli nabídnout co nejvíce možností k všestrannému rozvoji jeho osobnosti. Jednou z aktivizujících metod, která ve velké míře podněcuje zájem o učení, podporuje a rozvíjí u žáků myšlení a prožívání, je **projektová metoda**. Ta umožňuje uchopení úloh z jiného pohledu, poskytuje žákům větší volnost než tradiční frontální způsob výuky. Rozvíjí spolupráci žáků a jejich vzájemnou komunikaci. Velký vliv na efektivitu má v projektech také diferenciací, která respektuje individuální zvláštnosti žáka, vytváří mu vhodné podmínky pro práci a napomáhá tak odstraňovat případný strach a nechuť cokoli řešit.

Kromě předepsaného učiva zde mají žáci možnost poznat více i sami sebe, své možnosti, schopnosti, svou cenu. Jejich práce ve škole přestane být samoučelná, protože výsledky projektů mají konkrétní, užitečnou podobu. Škola se tak stává součástí reálného života, nabízí žákům prožitek nových situací a životních rolí.

Projektový způsob výuky je velmi blízký reálnému životu. Žákům je dán prostor k vlastnímu vyjadřování a správnému formulování svých myšlenek a názorů. Z hlediska organizace je realizace projektů na 1. stupni ZŠ

mnohem jednodušší než na vyšších stupních. Projekty nevyžadují zvláštní úpravu rozvrhu či nutnou spolupráci s ostatními vyučujícími. Téma projektu obvykle vymýšlí učitel, na dalších cílech projektu se již žáci mohou podílet spolu s učitelem. Tak si uvědomují mnohem více smysluplnost a význam své práce, prožívají ji intenzivněji a získané poznatky uchovávají hlouběji. Uvědomí si, že poznatky získané na hodinách matematiky mohou využívat i v ostatních předmětech. Pochopí tak smysl a potřebnost matematiky a nebudou ji chápat jako odtržený samostatný předmět.

Netradiční metody a formy práce můžeme realizovat s úspěchem pouze za předpokladu jakéhosi uvolnění a využití přirozené dětské energie. Vyučování by mělo připomínat spíše tvůrčí dílnu, což s sebou přináší např. přeuspořádání lavic ve třídě, relaxační prostory, nerespektování striktního vymezení přestávek apod. Škola by neměla být pouze pracovištěm. K jejímu životu patří i společné prožitky a akce, při kterých se dospělí i děti setkávají v odlišných rolích a při kterých se vzájemně poznávají a sblížují.

Metodou projektů proslul americký pedagog William Hearsh Killpatrick. Jako jeden z nejvýznamnějších představitelů **progresivní výchovy** měl příležitost široce propagovat a interpretovat Deweyovskou pedocentrickou pedagogiku na svých cestách do Indie, Číny, Japonska, Anglie, Ruska, Polska, Německa. Podle W. H. Killpatricka je vyučování založeno na myšlence o rozvoji dispozic, postojů, dovedností a hodnot, které v souhrnu tvoří charakter člena demokratické společnosti. Tyto vlastnosti lze podle něj získat spíše cestou kooperace, kritickým myšlením a tolerancí, než přímým tradičním vyučováním jednotlivých předmětů. Proto se mu metoda projektů jevila jako účinnější.

Killpatrick je znám jako hlavní iniciátor metody projektů v duchu umírněného pedocentrismu a pragmatického principu **učení konáním**. Tvrdil, že: *Učební látka je jen prostředkem k nabytí určitého způsobu jednání, které člověk potřebuje, má-li obstát v běžném životě. Zkušenost je reálným základem všeho pravého poznání.*

Rozlišoval čtyři typy projektů podle účelu:

1. Projekty konstruující určité skutečnosti - projekt, který se snaží vtělit myšlenku, plán do vnější formy, činnosti, konkrétního výstupu (divadelní hra, pěstování brambor).
2. Projekty zprostředkávající estetický zážitek nebo zkušenost (pantomimizace obrazu).
3. Projekty, jejichž cílem je řešení (a především vyřešení) problému.
4. Projekty vedoucí k získání dovedností (klást otázky, diskutovat).

Kubínová, M.- Novotná, J.: *Projekty ve vyučování matematice na základní škole*. Pedagogické centrum Plzeň, 1998.

Kašová, J.: *Projektové vyučování v teorii a praxi*. IUVENTA. – dostupné ve studovně FP TUL.

Odkazy:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Organiza%C4%8Dn%C3%AD_formy_vyu%C4%8Dov%C3%A1n%C3%AD

<http://www.unium.cz/materialy/zcu/fpe/organizacni-formy-vyucovani-a-moznosti-jejich-vyuziti-m15975-p1.html>

http://www.grada.cz/obecna-didaktika_4333/kniha/katalog/detail/?det=15476&pro=4333

<http://www.astride.estranky.cz/stranka/organizacni-formy-vyucovani>